

10

episcopi. Signum Otgeri Nemetinensis ecclesie episcopi. Signum Gezonis Tortunensis ecclesie episcopi. Signum Hucberti Parmanensis ecclesie episcopi. Signum Vuidonis Mutunensis⁷ ecclesie episcopi. Signum Hattonis Fuldensis monasterii abbatis. Signum Guntharii Herolfesfeldensis monasterii abbatis. Signum Eberharti⁸ comitis. Signum Guntharii comitis. Signum Burgharti comitis. Signum Vtonis comitis. Signum Cvonrates⁹ comitis. Signum Ernestes. Signum Thiotheres, Riedages, Liupen, Hartuiges, Arnolues, Inghilthies, Burchartes, Retinges. Anno dominice incarnationis DCCCCLXII, indiet. V^b, mense Feb., XIII. die eiusdem mensis. Anno vero domni Ottonis imperii invictissimi imperatoris XXVII° facta est hec pactio feliciter.

13. CAPITULARE VERONENSE DE DUELLO IUDICIALI.

967. Oct. 29.

Edictum receptum est in Librum legis Langobardorum, quem vocant Papiensem, ex cuius codicibus hucusque solummodo cognitum fuit. Singillatim tamen praeterea traditum est in codice Vindobonensi 2213 (Ius can. 105) saec. XII. vel XIII. in Italia exarato¹, fol. 88. Qui quamvis lectionem non satis bonam praebet, collatione cum codicibus Libri Papiensis instaurata patet, Vindobonensem cum nullo illorum affinitate coniunctum esse et revera singularem edicti traditionem praestare. Quae cum ita sint, nos editionem Libri Papiensis novissimam, quam vir cl. Boretius paravit in LL. tomo IV. (p. 567. 568. 570. 574. 575. 576. 578 — 580) secuti, eariam codicis Vindobonensis lectionem, quam viro d. Paulo Kehr debemus, sub siglo V adiunximus. Codices autem Libri Papiensis, qui edictum servaverunt, sunt hi: 3) Mediolanensis Ambrosianus O. 55 saec. XI. in., qui Prologo caret; 4) Londiniensis Musci Britannici, Addition of Ayscough 5411 saec. XI, qui solus servavit inscriptionem; 5) Florentinus Laurentianus Plat. 89 sup. nr. 86 saec. XI. ex.; 6) Patavinus seminarium episcopalis nr. 528 saec. XI. ex.; 7) Parisinus 9656 (Suppl. lat. 1109, olim Veronensis) saec. XI. ex.; 8) Vindobonensis Ius civ. 210 saec. XI; 9) Estensis bibliothecae olim ducalis Mutinensis saec. XV. ex. Inscriptio, quae nonnisi in codice 4 legitur, quin genuina sit, non est dubium, cum simili capitularia nonnulla regum Francicorum usa esse animadvertamus, vide e. g. Capitularia tom. I, nr. 94. 162. 163. Capitulare ultimum aequae ac edictum nostrum caret invocatione In nomine Domini, quae in reliquis duobus verba Incipit capitula praecedat. Subscriptio, quae locum et tempus diffinit, in codice 4 inscriptioni presso pede succedit, in codice 5 et in Vindobonensi vero ad calcem capituli II legitur. Illos duos codices geminam formam servasse mihi persuasum habeo. In capitularibus quidem non raro adnotatio loci et temporis in inscriptione invenitur²; sed vocem Actum nusquam reperimus, praeterquam in solo a. 789 capitulari³, quod etiam formulam sane singularem inscriptionis praebet: Data est haec

12. 7) corr. ex Mutenensis A.   *) litera h corr. ex h A.   *) litera v supra lin. add. A.

b) hic desinat cod. Vatic. 1984 addito: Item in partibus Tusciae Reatae cum pertinentiis suis.

1) V. 'Archiv' X, 489.   2) Vide e. g. Capitularia, tom. I, nr. 27. 74. 98. 162. 163.   3) Nr. 23.

4) V. tamen adnotationem Boretii, quae monet, inscriptionem tam pro inscriptione capitularis nr. 23 quam pro subscriptione nr. 22 haberi posse.

carta etc. Ceterum in capitulari nr. 164 Ludowici I. et Lotharii I. imperatorum subscriptio obvia est: Data Holonna, anno imperii etc. Accedit quod subscriptio edicti nostri haud dubie ad instar eschatocolli praeceptorum regalium formata est.

Prologi auctorem fuisse Leonem episcopum Vercellensem, Ottonis III. logotheten (a. 998—1026) contendit vir cl. Boretius¹, nisus commentario quodam Libri Papiensis, quem editurus erat.

Codex 9 post caput 8 inseruit caput a nobis infra ad calcem textus positum, quod Boretius inter capita extravagantia Libri Papiensis 39 (Otto II. 9) p. 589 edidit, Pertzius autem (p. 34 not. a) argumentum capituli 1 edicti Ottonis III. de servis esse perperam opinatus est. De cuius fide cum viro cl. Boretio² dabitari licet.

Ad supplendum edictum Otto I. a. 971. Papias capitulum promulgavit, quod vide infra. Iam sub Ottone III. a. 999. caput 1 in placito laudari, vide adnotationem. Prologi autem verba aliqua laudantur a Petro Crasso in libello, quem Henrico IV. a. 1080. porrexit, sub nomine Gesta Ottonis³.

Constitutionem nostram primus publici iuris fecisse videtur Heroldus in 'Originum ac Germanicarum antiquitatum libro' (Basileae 1557), in quo p. 340. 341 leguntur Prologus et capita omnia exceptis septimo et octavo, quae Heroldus iam prius p. 339. 340 dederat; inter c. 9 et 10 caput 1 constitutionis Ottonis III. de servis intercalatum est. Heroldi editionem plane secutus est Goldastius III, 310. 304, qui tamen et ipsum c. 11 ab edicto segregavit et p. 305 singillatim dedit. — Stumpf, Reg. 432. (P. 32.)

Incipit^a kapitula^b quae instituit dominus Otto gloriosissimus imperator et item Otto filius eius gloriosus rex, una cum summis principibus, id sunt episcopis, abbatibus, iudicibus, seu cum omni populo^c.

Antiquis^d est institutum temporibus, ut si cartarum conscriptio^e, quae constabat ex praediis, falsa ab adversario^f diceretur, sacrosanctis^g euangeliiis tactis veram^h esseⁱ ab ostensore probabatur^k, sicque sibi predium deliberatione iudicum^l vendicabat^m. Qua ex re mosⁿ detestabilia in Italia improbusque^o non imitandus inolevit, ut^p legum specie iureiurando adquirerent^q, qui^r Deum non timendo minime periurare^s formidarent^t. Tempore igitur quo piissimus rex Otto^u Romae unotionem suscepit imperii^v, residente^w in synodo^x summo^y et universali papa^z domno^{aa} Iohanne tercio decimo, ab Italiae proceribus est adclamatum^{ab}, ut imperator sanctus mutata lege facinus indignum destrueret, per quod, si corpore quisquam^{ac} dives fieret, anima^{ad} periret et pauper^{ae} in aeternum maneret. Iudicio^{af} itaque domni papae piissimique augusti expectatum est ad^{ag} illam usque^{ah} synodum, quae parva post intercapedine habita est Ravennae^{ai}. Cumque ibidem

13. ^a) inscriptio Incipit — populo in solo cod. 4; cod. 5 sic: Incipiunt capitula domni Ottonis. Sed incipit primam prologus eiusdem. ^b) Incipit kap 4. ^c) in 4 hoc loco sequitur subscriptio: Actum — indictione XI. ^d) prologus Antiquis — promulgavit capitula deest 3; Antiquitas 5. ^e) sic 5; inscriptio 4. V; ascriptio vell. ^f) adversariis 5. V. ^g) sanctis 5. ^h) vera 4. V. ⁱ) deest 4. ^k) probatur V. ^l) iudicis 5. 6; iudicium V. ^m) vendicabit V. ⁿ) mos V. ^o) probisque V. ^p) ut sub 5; vel V. ^q) acquireret 4. ^r) quod V. ^s) deest 5; peiorare V. ^t) formidaret 4. ^u) Otto, similia semper V. ^v) impu V. ^w) residens 7; residentis 6. 8. 9. ^x) sic V; summa 4—9. ^y) papae 7—9. V. ^z) sic 4. 5. V; domni Iohannis tercio decimo anno 6—9. ^{aa}) declamatum 5. ^{ab}) quis etiam 7. ^{ac}) anima vero (deest V) pereunte pauper 4. V. ^{ad}) iudicium 4. ^{ae}) usque ad illam 5. 6.

1) 'Die Capitularien im Langobardenreich' p. 174. 2) l. c. p. 177. 3) Libelli de lite I, 445. 4) Anno 967, mense Ianuario Romae in basilica S. Petri. 5) Medio mense Aprilis a. 967.

Segue 10

OTTONIS I. CONSTITUTIONES. 967. Nr. 13.

29

ex eadem^f re^g proclamatioⁿ repeteretur^h, ob quorundam procerum absentiam usque ad id tempus est expectatum, quoⁱ gloriosissimus augustus Otto et rex Otto^k gloriosus filius et Chuonradus^l Burgundiae rex Italiam^m properantes, Veronae colloquium cum omnibus Italiae proceribus habuerunt. In hoc itaque cum ab omnibus imperatoriae
 5 aures magnisⁿ questibus^o pulsarentur, ut mutata lege fraudem hanc tam diram ab Italia tolleretur^p, convenientibus^q cunctis et consentientibus^r, legem huiusmodi^r secundum inferiora promulgavit capitula.

1. Si de praediis contentio emerit et utraque pars sive altera cartis seu scriptionibus^s praedium sibi vindicare voluerit, si ipse^t qui cartam falsam appellaverit,
 10 per^u pugnam declarare voluerit, ut ita decernatur^v. Sin aliter, secundum priora capitula determinetur edicimus¹.

2. De ecclesiarum rebus ut per advocatos fiat similiter, iubemus.

3. De investitura praedii si contentio fuerit^w, similiter ut^x per^y pugnam decernatur, edicimus^z.

15 4. Si quis per se ipsum aut suum^a nuncium quicquam^b alicui deposuerit, et depositum cupiditate victus^c denegaverit^d, si viginti solidorum pretium fuerit, ut^e per pugnam veritas decernatur, precipimus^f.

5. Si quis dixerit, quod per vim^g de praedio cartam alicui fecerit^h, utⁱ per pugnam veritas^k decernatur^l, edicimus^m.

20 6. De furto aut scachoⁿ, si ultra sex solidos fuerit, similiter ut^o per pugnam veritas inveniatur, precipimus^p.

7. Si quis equum suum vel cetera animalia sive rem suam super aliquem repererit, et ipse warentem^q dare se^r dixerit, statim iuret ut ad certum warentem eum conducat^s, et super^t tertium warentem et tertium comitatum non procedat. Et si hoc^u
 25 facere noluerit, rem perdat et secundum legem componat.

8. Laicorum vero nullum preter comites^v in solis ecclesiasticis rebus advocatorem habere ullum^w permittimus^x.

9. Quaecumque lege, sive^y etiam Romana, in omni regno Italico homo vixerit, haec omnia, sicut^z in his capitulis per pugnam decrevimus, servare precipimus¹; ita
 30 tamen, ut si eorum unum² iuvenilis aut decrepita aetas seu infirmitas pugnare prohibuerit, liceat ei pro se pugnatorem³ imponere⁴ et alteri⁵ similiter facere.

^{*)} Si quis alium ad servitutem appellaverit, per pugnam veritas inveniatur edicimus. *inserit cod. 9.*

13. ^f) hac eadem V. ^g) reclamacione 5. ^h) reperetur V. ⁱ) quod 5. ^k) rex et Otto 4. 5: gloriosissimi augusti Ottonis rex Otto 6-9. V. ^l) sic 4; *vell. aliter.* ^m) in Italiam V. ⁿ) magnisque V. ^o) questionibus 5. 6. V. ^p) pelleret V. ^q) conv. vel cons. cunctis 4; et cons. des. 5. V. ^r) etc. *add.* V. ^s) inscriptionibus V; *corr.* 4. ^t) ille 6-9; vend. noluerit subse V. ^u) ad 6-9; et a 3; et hoc pugna V. ^v) discernatur V, qui orisit Sin - edicimus. ^w) emerit 6. 9. ^x) deest 6-9. ^y) deest 5. V; pugna V. ^z) precipimus 3. ¹) deest 4. ²) quicquid 5. 9. ³) convictus 4. ⁴) negaverit 3. 6-9. ⁵) deest 3. 6-9; pugna ut discernatur praecipimus V. ⁶) edicimus 5. ⁷) quod in *z*en id V. ⁸) faceræ 3; faceret 8. V; fecisset 7. 9. ⁹) deest 7-9. ¹⁰) deest 6. ¹¹) inveniatur 5; discernatur V. ¹²) edicimus V. ¹³) scasco 3; schacho 5. 6. V. ¹⁴) deest 4. 7. 9. ¹⁵) edicimus 7. 8. ¹⁶) se war. dare 5. 6. 9; guarentem se dare V. ¹⁷) ducat 3; deducat V. ¹⁸) supra V. ¹⁹) Quod si haec V. ²⁰) comitem 5. 6 et *corr.* 4. 7; comes 7-9. V. ²¹) deest 4. 6. 9; nullum V. ²²) son 6-9. ²³) sic 6-9; q; 3; deest 4. 5. ²⁴) deest 5. 6. ²⁵) deest 7-9; aut *add.* 3. 5. ²⁶) propugnatorem V. ²⁷) opponere 5. 6. ²⁸) alterum 3. 4. V.

1) Caput hoc in placito Romae die 2. Decembris a. 999. coram Ottone III. et Silvestro II. habito, apud Muratorium SS. II, 2, 501 (Stumpf. Reg. 1205) quo ad sententiam, non tamen vocibus ipsis prolatis laudatur. Verba priora capitula respiciunt ad Widonis imperatoris c. 6, quod exstat in Libro Papiensi p. 562; cf. p. 569 not. 59.

10. Aecclesiae^d et^e comites^f seu viduae lites suas de his, quae in suprascriptis^g capitulis continentur, per consimiles advocatos^h pugnaⁱ dirimant. Ceteri^k homines natura liberi secundum legem pristinam^l per semetipsos respondeant et determinent.

11. Diaconorum, presbyterorum, episcoporum filios notarios, sculdaxios^m, comitesⁿ, iudices fieri, omnibus^o modis^p prohibemus.

Actum^q sub^r urbe^s Veronense^t in^u loco qui dicitur insula sancti^v Zenonis, IIII^w Kalendarum Novembrium, anno dominicae incarnationis DCCCCLXVII^x, imperii^y domni Ottonis serenissimi^z imperatoris augusti VI^z, regni vero filii eius domni Ottonis VI^z, inditione XI^z.

14. PACTUM CUM VENETIS.

967. Dec. 2.

Imperatores et reges Italiae iam ante tempora Ottonis I. cum Venetorum republica pacta iniisse notum est. Iam Liutprandus rex Langobardorum cum Paulutio duce Venetorum (cfr. Pactum Ottonis I. c. 20) foedus pepigit Karolusque Magnus et ipse pace et pacto cum Venetis convenit. Cui qui successerunt in regno Italico imperatores et reges illa pacta iterum iterumque renoverunt. Attamen tria tantum ex illorum numero aetatem tulerunt, scilicet Lotharii I. a. 840 (PL), Karoli III. a. 880 (PK), Berengarii a. 888 (PB); alia in his tribus pactis laudata frustra quaeruntur et periisse videntur. Locum etiam pactorum confirmationes tenent, quales Wido a. 891, Rudolfus a. 924, Hugo a. 927 Venetis dederunt. Praeterea imperatores et reges praeceptis utebantur, quibus duci, patriarchae, 20 episcopis, populo Venetiae possessiones in regno Italico sitas confirmarunt. Quae pacta et praecepta nuper in Capitularium tomo II, p. 129—151 edita sunt.

Pari modo Otto I. quoque a. 967 et pactum et praeceptum confirmationis cum Venetis fere ad verbum iteravit. Otto II. deinde pactum tantum a. 983 renovavit. Otto III. a. 992 et Henricus II. a. 1002, pacti forma relicta, diplomate Venetis ea quae ab antecessoribus concessa erant, summatim corroborarunt. Contra Conradum II. Venetis insensum, quos 'semper imperio nostro rebelles extitisse'¹ increpabat, foedus cum ipsis iniisse vel confirmasse putari vix potest. Henricus III. vero utrum pactum concesserit

13. d) De ecclesiis 3. e) deest 6—9. f) comes V. g) ista 5. 6. h) advocatos 7—9. V. et corr. 4. i) pugnam V. k) vero add. 6—9; Ceteris hominibus nat. liberis V. 30 l) leges pristinas V. m) sic 4. 9; sculdaxios 3; sculdaxios 5; sculdaxios 6—8. V. n) vel add. V. o) omni modo 5. 6; omni modis V. p) subscriptio solemnem in 4. 5. V; cod. 4 eam capitulis praemittit. q) iuxta suburbium Veronensem V. r) urbem 4. s) deest 4. t) sancti Zenonis des. V. u) quarto 5. v) DCCCCLXVIII. 5. w) vero add. V. x) serenissimi — Ottonis des. 4. y) sic V; ex. 5. z) sic 4. P; sex 5. aa) undecima 5, qui addit: Expliciant 23 capitula domni Ottonis.

1) V. Stumpf, Reg. nr. 2053.